

THE ROMANIAN GULAG AND THE MEMORY OF A TRAUMATIZING PAST

Dumitru-Cătălin ROGOJANU

"Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: In this study I have achieved an overall analysis on the memory of the traumatic past of the Romanian Gulag, but I have offered a few succinct terminological explanations on these terms: historical trauma, structural trauma, the labor of remembrance and the labor of mourning. Based on the bibliographical apparatus of world class specialists like: Sigmund Freud, Dominick LaCapra or Paul Ricoeur, our investigation proposes to itself to survey to role and place of memory and remembrance in reconstructing some dramatic events like the Romanian Gulag. The memory of the survivors tells us a different type of story, directs us towards a different understanding of some historical traumas that cannot be forgotten, but can be assumed at an ethical level.

Keywords: Romanian Gulag, memory of the traumatizing past, historical trauma, structural trauma, labor of remembrance, labor of mourning.

Atunci când discutăm despre Gulagul românesc istoria și memoria se întrepătrund, teroarea și suferința sunt elementele constitutive ale unui trecut traumatizant, ce poate fi reconstituit aproape integral doar prin apelul la „povestirile” celor care au îndurat torturile și spațiile carcerale comuniste.

Bineînțeles ca orice suferință a foștilor deținuți implică și o doză de traumă, dar și trauma determină la rândul ei o anumită suferință, ceea ce rezultă că este imposibilă realizarea unei delimitări precise între acestea.¹

Existența unor experiențe traumatizante/traumatice așa cum spunea Freud “determină în viața psihică” a oamenilor “o intensă creștere a excitației, încât neutralizarea sau asimilarea sa pe căi normale devine o sarcină imposibil de rezolvat, ceea ce are ca efect tulburări durabile în utilizarea energiei”². Astfel, aceste evenimente traumatizante care “au zdruncinat însăși temelia vieții oamenilor” îi determină “să fie abătuți încât să renunțe la orice interes pentru prezent și viitor, toate facultățile sufletului lor fiind fixate în trecut.”³

Trecutul traumatizant și presant a lăsat dureri în sufletul multor deținuți care au fost torturați în Gulagul românesc, depozițiile lor, chiar urmele fizice rămase, constituie dovada naturii criminale a regimului comunist.

Prin *trecuturi traumatizante* se înțelege “acele perioade din istorie care afectează în mod profund, durabil și colectiv societățile și care, prin dimensiunea lor criminală și represivă exprimă caracterul ireversibil al anumitor acțiuni în spațiul social și în structurile sociale”.⁴

Trauma colectivă este corelată cu violențele brutale și criminale asupra unei părți importante din cadrul societății, astfel încât aceste situații traumatice se încadrează memoriei individuale, dar capătă și o dimensiune colectivă prin amnezie și hiperamnezie.⁵

¹ Ana Muntean, Anca Munteanu, *Violență, traumă, reziliență*, Iași: Polirom, 2011, p. 163.

² Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză, psihopadologia vieții cotidiene*, Traducere, studiu introductiv și note: dr. Leonard Gavrilu, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 243.

³ *Ibid.*, p. 244.

⁴ Jean-Charles Szurek “Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante” in *Istoria Recentă în Europa. Obiecte de Studiu, Surse, Metode*. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București: Colegiul Noua Europă, 2002, p. 58. Disponibil la http://www.nec.ro/pdfs/publications/relink/istoria-recenta-in-europa/JEAN-CHARLES_SZUREK.pdf Accesat: 23 februarie 2015.

Experimentul Pitești (1949-1951) considerat de Alexandr Soljenițn “cea mai cumplită barbarie a lumii contemporane”, deși a afectat fizic și emoțional doar o parte a dintre deținuți, acesta trebuie să fie racordat memoriei traumatizante a întregului Gulag românesc, fiind necesar să fie asumat la nivelul întregii populații a României, pentru că memoria individuală se transformă într-o memorie colectivă.

Societatea actuală, în care violența predomină la anumite categorii sociale reprezintă o reminiscență a unui trecut traumatic, în care sistemul represiv comunist și-a pus amprenta și asupra prezentului, România fiind o țară a reînțoarcerii spre “rămășițele” violente rămase adânc impregnate în acțiunile multor compatrioți.

Această *traumă istorică* transmite transgenerațional în mod direct și indirect evenimentele tragice la nivelul mentalului colectiv. Trauma istorică așa cum o definește Yellow Horse Brave Heart se refelectă prin “răni” cumulative din punct de vedere emoțional, transmise de la o generație la alta, având la bază experiența traumatică a unui grup”⁶

Practic, termenul de traumă istorică este utilizat pentru a descrie suferința unor diverse grupuri și categorii etnice⁷, politice, sau de altă natură într-o perioadă de timp. Dacă în cazul Holocaustului, exterminarea evreilor era de natură biologică, Gulagul a impus o exterminare la nivelul claselor sociale, a burgheziei, intelectualității, dar și a altor grupuri considerate “dușmănoase”. Fără îndoială, experiența Gulagulului românesc reprezintă o *traumă istorică națională*, însă aceasta trebuie analizată în contextual întregului sistem represiv sovietic.

Gulagul românesc prin numeroasele victime pe care le-a făcut și efectele pe care le-a lăsat de-a lungul timpului, constituie pe deplin un exemplu clar de trauma istorică, comunismul producând o mancurtizare ideologică a unei bune părți a populației.

Trecutul traumatizant este încă viu în sufletul și mintea foștilor deținuți care mai trăiesc, memoria lor suferindă poate fi recompensată doar din punct de vedere moral, întrucât dintr-o perspectivă juridică este prea târziu.

Istoricul american Dominick LaCapra referindu-se la Holocaust, aduce în discuție conceptul de *traumă structurală* (structural trauma)⁸, ceea ce acesta numește “absență” (absence) și pierdere (loss).

Trauma structurală se manifestă prin anxietate, ca o pierdere originală, ce conduce spre *melancolie*, ca sursă a subiectivității.⁹ Trăvialul traumei este determinat atât de absență, cât și de pierdere; absența însemnând eludarea totală a istoriei trecute traumatizante, singura modalitate de supraviețuire reală a victimelor fiind schimbarea traumei în pierdere.¹⁰

Între trauma istorică și trauma structurală există o diferență ce ține de înțelegerea de tip istoric și judecata etico-politică¹¹ în așa fel încât, raportul dintre istorie și memorie trebuie să se bazeze pe elemente de natură etică. Dacă trauma structurală este profund ambivalentă și problematică, situându-se între o puternică „zdruncinare” și durere, caracterizată printr-o adevărată exaltare; trauma istorică se referă la evenimente particulare și se evidențiază prin pierderi (losses).¹² Distincția dintre cele două nu se mai poate reliza, atunci când se face

⁵ *Ibid.*, p. 59.

⁶ Yellow Horse Brave Heart, M. “The Historical Trauma Response Among Natives and Its Relationship with Substance Abuse: A Lakota Illustration” in *Journal of Psychoactive Drugs*, 35, (1), 2003, p. 7, apud Aaron R. Denham, “Rethinking Historical Trauma: Narratives of Resilience” in *Transcultural Psychiatry*, vol. 45, nr. 3, 2008, p.396. Disponibil în baza de date *Sage Journals*: <http://online.sagepub.com/> Accesat 24 februarie 2015.

⁷ Aaron R. Denham, “Rethinking...”, p. 396.

⁸ Dominick LaCapra, “Trauma, Absence, Loss” in *Critical Inquiry*, Vol. 25, No. 4, Summer 1999, p. 719. Disponibil în baza de date Jstor: <http://www.jstor.org/> Accesat: 24 februarie 2015.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Cristina Anisescu, „Perlaborarea trecutului traumatic: Gulagul românesc și Holocaustul într-o aplicație comparativă”, Disponibil la <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=1588> Accesat: 25 februarie 2015

¹¹ Dominick LaCapra, *op.cit.*, p. 724.

¹² *Ibid.*

referire la evenimente limită, ajungându-se la concepția că aceste situații istorice traumatice se caracterizează prin unicitate.¹³

Desigur că sunt nuanțe de interpretare a traumei istorice și structurale, însă ceea ce contează este suferința victimelor și maniera în care aceștia își amintesc evenimentele trăite în Gulag, Holocaust sau în alte momente dificile ale istoriei. Sunt contexte istorice ce nu pot fi explicate doar prin instrumentele de analiză și interpretare puse la dispoziție de istorie, ci printr-o continuă poziționare epistemologică, din diverse perspective: psihologice, antropologice, sociologice, filosofice, etc.

Memoria Gulagului în general este traumatizantă și unică, cum de altfel și memoria Holocaustului este traumatizantă și unică, însă cel mai important este să răspundem la întrebarea: cum a fost posibil să se întâmple acele lucruri abominabile și cum putem recompensa noi suferința celor care au mai supraviețuit. Este necesară o corelație și o înțelegere reciprocă a memoriei și istoriei Gulagului cu cea a Holocaustului, pentru că până la urmă suferința este pentru fiecare fost deținut unică, dar suferința lor totalizată reprezintă memoria îndurerată locală, ce poate fi transpusă la nivel național, european și mondial.

Dar, pentru a avea acces la acel trecut traumatizant este necesar să pătrundem în patologia suferințelor individuale, să analizăm acel trecut în formele sale incontestabile¹⁴ și impenetrabile. Pentru a „străpunge” memoria supraviețuitorilor, trebuie în primul rând să le înțelegem suferința, să ascultăm istoria lor „caldă”, umană și plină de semnificații și să eticizăm drama lor.

Travaliul rememorării (Erinnerungsarbeit) care este analizat de Paul Ricoeur citându-l pe Freud, se referă la amintirea însăși, eliberată, repetată de mai multe ori, acest travaliu se opune termenului de „compulsie la repetiție”.¹⁵ Și în cazul victimelor din închisorile comuniste există un travaliu al rememorării, o repetiție continuă a traumelor, această amintire și reamintire conduce spre o eliberare de presiunea unui timp trecut, dar încă prezent.

În schimb, *travaliul doliului* este „coextensiv întregului demers psihanalitic ca renunțare și resemnare, culminând în împăcarea cu pierderea suferită.”¹⁶ Doliul după cum afirmă Freud „reprezintă întodeauna reacția la pierderea unei persoane dragi a unei abstracțiuni ridicate la rangul de substitut al acestei persoane, cum ar fi: patrie, libertate, ideal etc.”¹⁷ Travaliul doliului cum remarcă Ricoeur înclină spre melancolie și se dovedește a fi o „eliberare costisitoare ca travaliu al amintirii”, dar este valabilă și viceversa.¹⁸ Așadar, travaliul doliului reprezintă „costul travaliului amintirii”; dar travaliul amintirii este „beneficiul unui travaliu al doliului”¹⁹

Universul concentraționar comunist românesc se identifică așadar în rândul evenimentelor istorice traumatizante, idiosincrasice, iar felul în care își povestesc și repovestesc supraviețuitorii traumele se încadrează în travaliul reamintirii, a reiterării unor evenimente limită ce ranforsează sau diminuează, în unele cazuri presiunea sufletească a acestor mărturii/depoziții.

Melancolia traumei sau travaliul doliului explicate de Freud produc pentru cei supliciați în Gulag și Holocaust, depresie, anxietate, dar și o teama că acel trecut să nu se mai repete. *Locurile memoriei (lieux de mémoire)* cum sunt Memorialul Victimelor

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Cathy Caruth, (ed.), *Trauma. Explorations in memory*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1995, p. 156.

¹⁵ Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*. Traducerea de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara: Amarcord, 2001, p. 92.

¹⁶ Vezi nota 20 din Paul Ricoeur, *Memoria...*, p. 92.

¹⁷ Paul Ricoeur, *Memoria...*, p. 92.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 93-94.

¹⁹ *Ibid.*, p. 93.

Comunismului și al Rezistenței, sau Memorialul închisorii de la Râmnicu Sărat se constituie în dovezi istorice ale suferințelor deținuților, dar și în elemente de doliu, sau replici la pierderea demnității și libertății umane.

Bibliografie:

ANISESCU, Cristina, „Perlaborarea trecutului traumatic: Gulagul românesc și Holocaustul într-o aplicație comparativă”, Disponibil la <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=1588>

CARUTH, Cathy (ed.), *Trauma. Explorations in memory*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1995.

DENHAM, Aaron R., “Rethinking Historical Trauma: Narratives of Resilience” in *Transcultural Psychiatry*, vol. 45, nr. 3, 2008, p.396. Disponibil în baza de date *Sage Journals*: <http://online.sagepub.com/>

FREUD, Sigmund, *Introducere în psihanaliză, psihopadologia vieții cotidiente*, Traducere, studiu introductiv și note: dr. Leonard Gavrilu, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980.

LACAPRA, Dominick, “Trauma, Absence, Loss” in *Critical Inquiry*, Vol. 25, No. 4, Summer 1999, p. 719. Disponibil în baza de date Jstor: <http://www.jstor.org/>

MUNTEAN, Ana, Munteanu, Anca, *Violență, traumă, reziliență*, Iași: Polirom, 2011.

RICOEUR, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*. Traducerea de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara: Amarcord, 2001.

SZUREK, Jean-Charles, “Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante” in *Istoria Recentă în Europa. Obiecte de Studiu, Surse, Metode*. Lucrările simpozionului internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București: Colegiul Noua Europă, 2002. Disponibil la http://www.nec.ro/pdfs/publications/relink/istoria-recenta-in-europa/JEAN-CHARLES_SZUREK.pdf

Acknowledgement:

Această lucrare a fost realizată și publicată prin finanțarea de către Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane, prin proiectul „*Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate*”: POSDRU/159/1.5/S/133652. (The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development, as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.)